

BOSHLANG'ICH TA'LIM SINFI O'QUVCHILARIDA XOTIRA TURLARINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI

Shodmonova Sevinch Rashidovna

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18014063>

Annotatsiya. Mazkur tezisda boshlang'ich ta'lim sinfi o'quvchilarida xotira turlarining shakllanish xususiyatlari hamda ularni rivojlantirishning samarali pedagogik yo'llari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Boshlang'ich maktab yoshida xotiraning rivojlanishi bolaning bilish faoliyati, o'quv motivatsiyasi va bilimlarni o'zlashtirish jarayoni bilan uzviy bog'liqligi asoslab berilgan. Tadqiqotda mexanik, mantiqiy, ixtiyorsiz va ixtiyoriy xotirani rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodlar, mashqlar va ta'lim texnologiyalarining didaktik imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: xotira, mexanik xotira, mantiqiy xotira, ixtiyoriy xotira, boshlang'ich ta'lim, bilish jarayoni, interfaol metodlar.

Abstract. This thesis provides a scientific and theoretical analysis of the characteristics of memory development in primary school pupils and examines effective pedagogical approaches to fostering different types of memory. It substantiates the close relationship between memory development in early school age and children's cognitive activity, learning motivation, and the process of knowledge acquisition. The study highlights the didactic potential of methods, exercises, and educational technologies aimed at developing mechanical, logical, involuntary, and voluntary memory.

Keywords: memory, mechanical memory, logical memory, voluntary memory, primary education, cognitive process, interactive methods.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxs rivojlanishining eng muhim va mas'uliyatli davrlaridan biri hisoblanadi. Aynan ushbu bosqichda o'quvchilarning asosiy psixik jarayonlari — idrok, diqqat, tafakkur va xotira jadal sur'atlarda shakllanib, keyingi ta'lim bosqichlari uchun mustahkam poydevor yaratadi. Xususan, xotira o'quv faoliyatining markaziy mexanizmi sifatida bilimlarni o'zlashtirish, ularni saqlash va qayta tiklash jarayonida yetakchi rol o'ynaydi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kichik maktab yoshidagi bolalarda dastlab ixtiyorsiz xotira ustun bo'lib, ular ma'lumotlarni ko'proq emotsional ta'sir, qiziqarlilik va ko'rgazmalilik asosida eslab qoladilar. Bu holat bolalarning hali o'z xotira faoliyatini ongli ravishda boshqarish ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmaganligi bilan izohlanadi. L.S. Vigotskiy ta'kidlaganidek, ta'lim jarayoni bolaning yaqin rivojlanish zonasiga ta'sir ko'rsatib, psixik jarayonlarning yangi, yuqori shakllarini rivojlantiradi [5].

Ta'lim faoliyati muntazam va maqsadli tashkil etilganda, o'quvchilarda ixtiyoriy xotira shakllana boshlaydi, ya'ni bola ma'lum maqsad asosida materialni eslab qolishga, uni rejalashtirish va nazorat qilishga o'rganadi. Shu bilan birga, o'quv materialining mazmunan anglab o'zlashtirilishi mantiqiy xotiraning rivojlanishiga zamin yaratadi. Natijada o'quvchilar bilimlarni shunchaki yodlab olishdan ko'ra, ularni tushunish, bog'lash va tizimlashtirish orqali uzoq muddat saqlash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

A.N. Leontev ta'kidlaganidek, xotiraning rivojlanishi bolaning faoliyati bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ayniqsa, maqsadga yo'naltirilgan o'quv faoliyati jarayonida uning ixtiyoriy shakllari shakllanadi. O'quv topshiriqlarining aniq maqsadga ega bo'lishi, ularning mazmunan

tushunarli va o'quvchi yosh xususiyatlariga mos tashkil etilishi xotira jarayonlarini ongli boshqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi [3]. Shu bois boshlang'ich sinfda o'qitish jarayonini faqat mexanik yodlashga emas, balki materialni anglash, mazmunini tushunish va mantiqiy bog'lashga asoslash muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik amaliyotda xotira turlarini rivojlantirish uchun turli metod va vositalardan foydalanish samarali natija beradi. Jumladan, ko'rgazmali vositalar, rasm va sxemalardan foydalanish o'quvchilarda obrazli va mexanik xotirani mustahkamlashga xizmat qilsa, matn ustida ishlash, reja tuzish, asosiy fikrni ajratish, qayta hikoyalash kabi mashqlar mantiqiy xotiraning rivojlanishiga yordam beradi. Ushbu faoliyatlar o'quvchilarning axborotni tizimlashtirish va mazmunan qayta ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

D.B. Elkonin fikricha, kichik maktab yoshida o'yin faoliyati yetakchi faoliyat turlaridan biri bo'lib, u ta'lim jarayoni bilan uyg'unlashtirilgan holda tashkil etilganda bolalarda nafaqat xotira, balki tafakkur, diqqat va nutq jarayonlarining ham samarali rivojlanishiga zamin yaratadi [1]. O'yin elementlarining dars jarayoniga kiritilishi o'quvchilarning qiziqishini oshirib, bilimlarni mustahkam va barqaror o'zlashtirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, klaster, aqliy hujum, "Insert", rolli o'yinlar va muammoli vaziyatlar kabi interfaol metodlar o'quvchilarning faolligini oshirish bilan birga, ularni mustaqil fikrlashga, ma'lumotlarni tanlab eslab qolishga va ongli ravishda qayta tiklashga o'rgatadi. Bu esa ixtiyoriy xotiraning shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning joriy etilishi ta'lim mazmunini faqat bilim berishga emas, balki bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llay olishga yo'naltirishni talab etadi. Mazkur yondashuv xotirani rivojlantirishda ham mazmunli va ongli o'zlashtirishga alohida e'tibor qaratishni taqozo etadi [2].

Umuman olganda, ta'lim jarayonida xotirani rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlarning tizimli, bosqichma-bosqich va o'quvchilarning yosh hamda individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi bilimlarning uzoq muddat saqlanishi va ularni amaliy faoliyatda samarali qo'llash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida xotira turlarini shakllantirish va rivojlantirish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim pedagogik-psixologik omillardan biri hisoblanadi. Aynan boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning xotira jarayonlari faol rivojlanib, keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o'qish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning mustahkam asosi yaratiladi. Shu bois xotirani rivojlantirish masalasiga tizimli va ilmiy yondashish alohida ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy asoslangan metodlar, jumladan, ko'rgazmalilik, o'yin texnologiyalari, mantiqiy fikrlashga yo'naltirilgan mashqlar hamda interfaol ta'lim texnologiyalaridan oqilona foydalanish o'quvchilarda mexanik, mantiqiy, ixtiyoriy va ixtiyorsiz xotira turlarining uyg'un rivojlanishini ta'minlaydi. Bunday yondashuv o'quvchilarning faqat bilimlarni yodlab olishiga emas, balki ularni ongli ravishda anglash, tahlil qilish va amaliyotda qo'llashga imkon yaratadi.

Shuningdek, xotirani rivojlantirishga qaratilgan pedagogik faoliyat o'quvchilarning aqliy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, ularning mustaqil fikrlash, o'z o'quv faoliyatini rejalashtirish va nazorat qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Natijada o'quvchilar o'zlashtirilgan bilimlarni uzoq muddat saqlash va turli o'quv hamda hayotiy vaziyatlarda samarali qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Umuman olganda, boshlang'ich sinfda xotira

turlarini maqsadli va tizimli rivojlantirish ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Elkonin, D. B. (2010). *Bolalar psixologiyasi*. Akademiya.
2. Karimova, V. M. (2018). *Pedagogik psixologiya*. Fan va texnologiya.
3. Leontev, A. N. (2003). *Faoliyat. Ong. Shaxs*. Smysl.
4. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2021). *Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti*. Toshkent.
5. Vigotskiy, L. S. (2005). *Psixologiya rivojlanishi nazariyasi*. Pedagogika.